

13. Теля В.Н. Вторичная номинация и ее виды. // Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.
14. Теория метафоры/ Под ред. Арутюновой Н.Д. и Журинской М.А. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
15. Етимологічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. II. – 570 с.
16. Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. – vigesima segunda edicion. Edicion en CD rom.: Espasa, 2003.
17. Americanismos. Diccionario ilustrado. – Barcelona.: Editorial Ramón Sopena S.A., 2002. – 528 p.
18. *Corominas Juan*. Breve diccionario etimológico de la lengua castellana. – Madrid: Gredos, 2003. – 627 p.
19. *Moliner M*. Diccionario de uso del español. edición en CD-rom. – Madrid: Gredos, 2003.

Пулатова Л.Й.
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДОВИХ ФРАЗЕМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Фразеологічний рівень мови найбільш яскраво виявляє специфіку мовної картини світу і підтверджує факт взаємовпливу мови й культури. Особливо яскраво ця мовна сторона вимальовується при лінгвокультурологічному аналізі фразем. Фразеологізми будь-якої мови передають риси національного характеру, способу життя, суспільний устрій народу, його культуру, світосприйняття, тобто етнічну свідомість, етнічний стереотип даного мовного соціуму. Свого часу Б. А. Ларін писав: “Фразеологізми... відображають погляди народу, суспільний устрій, ідеологію епохи як світло ранку відбивається в краплі роси” [49, 124].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основою для вивчення культурного спадку будь-якого народу є дослідження звичаїв, обрядів, традицій етносу, оскільки останні вважаються елементом його духовної культури, яка відображає світовідчуття в різні періоди історичного розвитку. Саме такі дослідження останнім часом стають все більш актуальними й перспективними [В. Шевченко, Д. Антонякова, Т. Голі-Оглу, О. Тищенко, О. Чайка, В. Жайворонок та ін.]. Вони розкривають особливості семантичного розвитку різних етнокультурних знаків, зокрема обрядової термінології [О. В. Тищенко]; аналізують походження української лексики, пов'язаної з весіллям [В. Т. Шевченко], розробляють семантичну систему локальних весільних обрядових традицій [М. В. Бігусяк, В. Ю. Дроботенко, Т. К. Киричук та ін.]; відображають своєрідність світосприйняття крізь призму мови й національної культури [Д. Г. Мальцева].

Мета статті – обґрунтувати етнокультурну специфіку весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах.

Завдання статті: розкрити зміст *етнофраземіки* як розділу етнолінгвістики, що досліджує семантичні, експресивно-стилістичні властивості фраземних знаків, особливості їх творення і вживання в поєднанні з етнічною історією і культурою народу; з'ясувати зміст понять *етнічна свідомість* а також *етнічний стереотип* тієї чи іншої нації; виокремити етнокультурну специфіку мовних картин українського й німецького весілля в типологічному зіставленні.

Наукові результати. Етнолінгвістична орієнтація у вивченні фразеології спрямована, головним чином, на “історично-реконструктивний план виявлення культурних шарів у

формуванні фразеології” [15, 217], адже до складу фразем часто входять слова, які відображають національну специфіку [4, 56]. Внутрішня форма фразеологізмів також несе етнологічну інформацію.

Кожна фразема має свій прототип, тобто вільне словосполучення, яке лягло в основу цієї фраземи. У прототипах описані відповідні ситуації, які відображають різні сторони життя народу. Отже, у фразеології відображається безпосередня мовна дійсність крізь призму національного складу мислення. А тому національно-культурну специфіку слід шукати саме у фраземах [4, 63].

Аналізуючи фраземи з точки зору їх внутрішньої форми, можна визначити особливості відображення в ідіоматиці етнокультурних пріоритетів, звичаїв, прихованих психологічних, моральних установок культурної спільноти. Досліджуючи внутрішню форму фразем будь-якої мови, мимоволі потрапляєш в духовний світ народу і в народну міфологію. Цікаво, що фразеологія передається з покоління в покоління без змін, чого не можна сказати про жодний рівень мови. Дійсно, фраземи – це “код культури”: часто в ньому зашифрований цілий сюжет. Разом з тим фразема компактна, економна [15, 264]. Саме тому останнім часом фразема стає об’єктом вивчення етнолінгвістики. Оскільки в основі світосприйняття кожного народу лежить своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, свідомість людини завжди етнічно зумовлена. Етнокультурні асоціації, етнічно марковані оцінки й емоційні реакції, еталони й стереотипи поведінки носія етнічної свідомості в більшій чи меншій мірі здатні впливати на культурну конотацію фраземного знака [2, 142].

Ці фактори сприяли виникненню *етнофраземіки* як розділу мовознавства, “що є самостійною сферою етнолінгвістики, яка досліджує семантичні, експресивно-стилістичні властивості фраземних знаків, особливості їх творення і вживання в тісному зв’язку з етнічною історією і культурою народу – носія мови” [2, 143]. Фразеологічні одиниці й інші стійкі словосполучення, які відображають етнічну специфіку світосприйняття того чи іншого народу, мають в мовознавстві різні назви: Н. І. Толстой називає їх “сакральною народною фразеологією”, В. М. Мокієнко – “ідіоматикою, яка законсервувала культурологічні релікти”, В. А. Маслова – “фразеологізмами-міфологемами”. Майже кожна з назв вказує на внутрішній зміст такого роду фразем. Термін *етнофразема*, що використовує у своїх дослідженнях Є. В. Брисіна “передає ідіоетнічну специфіку фразеологічної одиниці” [2, 146]. До етнофразем вона відносить як немотивовану чи частково мотивовану на синхронному рівні *обрядову й необрядову фразеологію*, так і повністю мотивовані слова, пов’язані з традиціями, звичаями, історичними фактами й культурою [2, 146].

Оскільки етнолінгвістичні дослідження ґрунтуються передусім на антропоцентричній основі розуміння мовних явищ, то вони передбачають, у свою чергу, орієнтацію на людський фактор їхнього опису. Якщо виходити з постулату В. Гумбольдта, що “людина думає, почуває і живе тільки в мові” [5, 378], то національна мова сприймається як колективний витвір духовної енергії народу.

Вивчення найбільш значимих фрагментів мовної картини світу і, зокрема її фраземного складу, допомагає не тільки визначити концептуальну аксіологічну сферу даного мовного соціуму, але й виявити ідіоетнічну специфіку фраземного складу, в змістовій структурі якої відобразилося світобачення і світорозуміння народу. Реалізація таких завдань сприятиме інтегрований аналіз етнолінгвокультурологічної фразеології, етнічної свідомості а також етнічного стереотипу тієї чи іншої нації.

Культурна наступність поколінь, етнічна символіка переходять з області матеріального буття, насиченого в минулому предметами традиційного побуту, в сферу духовного життя, де сьогодні формується етнічна свідомість.

Сімейна обрядовість багатофункціональна: закріплює шлюбні стосунки, підтримує традиції, стверджує етнічні особливості й тим самим – етнічну самосвідомість.

Етнічна самосвідомість, за визначенням А. П. Садохіна, – це “відчуття приналежності до відповідного етносу, усвідомлення своєї відмінності й схожості у зіставленні з іншими етносами, важлива ознака етнічної спільноти, яка є відображенням у свідомості людей реально існуючих етнічних зв’язків і яка проявляється ззовні у формі самоназви чи етноніма” [13, 188].

Іншими словами, етнічна самосвідомість – духовне ототожнення людини зі своїм народом на основі уявлень про спільність походження, “спорідненість” історичної долі свого народу, особистої участі в історичних подіях, особистих оцінках минулого, фольклорних образах мислення та ін. [10]. Історична пам’ять, яка зв’язує спільноту, не обов’язково має бути взятою з історичних джерел. Мова йде про етнопам’ять, етноісторію, яка нерідко має мало спільного з історією нормативною. Ця історія існує у вигляді легенд, передається з покоління в покоління усною традицією, стає часткою суспільного знання [14, 57-58].

З етнічною самосвідомістю тісно пов’язане поняття “стереотип” (від грец. *stereos* *твердий*, *постійний* і *typos* *відбиток*) (див. праці психологів і соціологів: Ядов 1983; Трусов, Філіпов 1984; Campbell 1967; Allport 1954; Gilbert 1951; Kleinberg 1951 та ін.). При дослідженні стереотипів береться до уваги їх роль в пізнанні навколишнього світу. Стереотипи є способом організації інформації про соціальні й етнічні групи, в основі яких лежать когнітивні причини обробки соціальної інформації, соціокультурні й історико-економічні процеси міжгрупової взаємодії [3, 165]. Крім того, стереотипи свідомості, закодовані в структурі мови, які проявляються у її повсякденному використанні, самими носіями мови можуть не усвідомлюватися і навіть вступати в протиріччя з їх усвідомленими розумовими установками, які формуються під дією виховання і освіти [7, 102-116].

Оскільки в центрі уваги сучасної лінгвістики знаходиться людина, мовна особистість, то лінгвісти досліджують відображення стереотипів саме в мові (Силінський 1995; Лапшина 1998; Кобозева 1995; Буряковська 1999; Деміна 2001 та ін.). Поняття *етнічний стереотип* ми розуміємо як стандартну думку про етнічну групу чи про окрему особу як представника цієї групи. Всі ми є носіями соціальних (і етнічних в тому числі) стереотипів, які сформували значну частину наших знань та уявлень про інші народи [16, 3].

Вчені (В. П. Трусов, А. С. Філіпов) вважають однією з основних причин появи етнічних стереотипів наявність специфіки, несхожості національних характерів різних етнічних спільнот. На їх думку, важливо вивчати зміст етнічних стереотипів, не вникаючи, наскільки точно вони відображують дійсність [16, 17]. Якщо згадати про те, що в мові знаходить відображення знання про світ, то необхідно визнати, що ці знання можуть бути правильними, тобто такими, які відображують істинну картину дійсності, чи неправильними, які перекручують дані відомості.

Етнічні стереотипи – це не просто особистісні чи індивідуальні установки, а установки однієї соціальної групи відносно іншої, які підтримуються всіма чи більшістю членів групи [3, 170]. Отже, за визначенням В. П. Трусова і А. С. Філіпова, *етнічний стереотип* – це узагальненні знання про представників різних етнічних груп, які характеризуються підвищеною емоційністю та стійкістю, але не завжди адекватно

відображають реальні риси стереотипізованої групи. Причиною утворення стереотипів є необхідність використовувати в повсякденному мисленні принцип “економії зусиль” для “оволодіння” великою кількістю інформації при одночасному прагненні до захисту групових цінностей. Будучи елементом національної психології, етнічні стереотипи являють собою синтез емоційних, раціональних і вольових елементів [16, 18].

Досліджуючи етнокультурну специфіку обрядових фразем у зіставлюваних мовах, потрібно враховувати індивідуальність та неповторність етнічної свідомості та етнічного стереотипу кожної окремої нації [8]. У свою чергу, саме фразеологія експресивно фіксує життя людини в усіх суспільних сферах та часових відрізках розвитку мови й суспільства. Підтверджуючи цю думку, Д. Г. Мальцева говорить про те, що “в будь-якому фразеологізмі закладена своєрідність світосприйняття через призму мови й національної культури” [12, 11].

Завдяки народності характеру фразеологізми використовуються незалежно від соціального, інтелектуального, вікового, професійного статусу членів суспільства. Вони є важливою ланкою процесу комунікації як одиниці, які відображають основні моменти у світогляді нації [11, 20].

У фразеологічних системах зіставлюваних мов відтворено *весільні реалії* – ключові моменти обряду, зафіксовано зв'язки між ними. Весілля – це складний обрядовий комплекс, який можна вивчати в найрізноманітніших аспектах: як явище сімейного і суспільного життя, як театралізоване дійство, відповідно – елемент народного мистецтва. На сьогоднішній день весілля – майже єдиний обряд, який намагаються виконати відповідно до етнічних традицій. Повний сценарій традиційного весілля напівзабутий, сьогодні не виконується, але багато специфічних деталей ще збереглися в пам'яті і виконуються з великим ентузіазмом. Слід визнати, що весільна обрядовість – важливий фактор, який стабілізує в наш час етнічну культуру.

Виконуючи номінативну функцію, весільна фразеологія бере активну участь у самому обряді, як носій інформації вона здатна впливати на позамовний план обряду. Етнографічний опис допомагає виявити найбільш суттєві елементи весільної драми – послідовні обрядові акти та пов'язані з ними діючі особи й ритуальні предмети, без яких сам обряд не міг би існувати. Об'єднання основних компонентів обряду утворює понятійне поле “весілля”, на мовному рівні представлене тематичною групою весільної фразеології. Наприклад, можна виокремити групу фразем на позначення різноманітних форм зустрічей молоді для знайомства. В. Зальцбургському форланді існував звичай “*ходіння до троянд*” (*Roasgeh'ns*) [17, 216]. На Україні наодинці хлопці стояли з дівчатами в сінях або в затишку – під деревом, біля ожереду соломи, перелазу і також під вікном. Тому весільні обрядові фраземи укр. *стояти біля перелазу, стояти в сінях, стояти під деревом, стояти під вікном* та нім. *Fensterlen, Gasselgehen, Nachtfreierei* вказують на місце і спосіб зустрічей закоханих пар.

Народні звичаї та обряди, зокрема весільні, являють собою етнокультурні контексти, де поряд з власне обрядовим, дієвим (акціональним), реальним, персональним, локативним (просторово орієнтовним), темпоральним (часовим залежно від пори року, доби), музичним, зображальним кодами значне місце відводиться вербальному (словесному) супроводу, що будується за законами фольклорного дискурсу [6, 54]. Наприклад: вербальні семантичні коди весільних обрядодій: *свашка, die Freiwerbische, молодий, der Bräutigam* (наречений), *die Braut, Bräute* (наречена), *молода, староста, боярин* – назви дійових осіб; *придане, посаг, гільце, das Kränzsehen* (віночок) – назви реалій обряду; *колупати ніч, засилати сватів, подавати рушники, розплітати косу, die Braut zum Altar Führen* (вести наречену під

вінець) [1, 28] розкриваються через найменування акціональних елементів обряду. Таким чином, лінгвістична та етнографічна сторони весільного обряду взаємозв'язані.

Процес формування назв весільних номінацій в українській мові відбувався протягом тривалого часу і сягає глибокої давнини. Умовно ці назви можна поділити на 4 групи: 1) номінації на позначення елементів передшлюбного етапу; 2) лексика та фразеологія на позначення елементів власне весільного етапу; 3) номінації на позначення елементів післяшлюбного етапу; 4) номінації на позначення деяких інших елементів весілля. У свою чергу кожен з компонентів весільної церемонії має власний інваріантний набір обрядодій, зафіксованих, зокрема, у фразеології, і чим важливішим і значнішим вважається обрядове дійство, тим ширшою й багатшою є його обрядовість. Наприклад:

1) довесільна обрядовість: *шукати пару, котра припаде до серця, слати старостів, отримати гарбуза, in Liebe zu j-m erglühen* (спалахнути любов'ю до кого - небудь), *стріляли очима по парубках j-m (schöne) Augen machen*;

2) власне весілля: *розплітати косу, ставати на рушник, йти під вінець, in den Ehestand treten* (одружитися, побратися), *den Braut zum Altar führen* (вести наречену під вінець);

3) післявесільна обрядовість: *давати придане, in den Flitterwochen sein* (проводити медовий місяць), *die goldene Hochzeit* (золоте весілля).

Кожна реалія весілля має своє спеціалізоване етнокультурне фраземно-семантичне поле. У свою чергу сукупність реалій національного весілля формує власне специфічну обрядову весільну церемонію кожної окремої нації, а отже, існує ширше семантичне поле, котре підпорядковує собі семантичні поля окремих фразем, маркованих обрядовими конотаціями. Дослідження семантичного поля окремих обрядових фразем, фраземно-семантичного поля окремих обрядових реалій і тематичного поля весільних обрядів дає змогу з'ясувати специфіку мовних картин українського й німецького весілля у зіставленні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективним є дослідження власне весільного обряду та фразеонімацій, які виникали протягом існування українського та німецькомовного етносів, враховуючи специфіку понять *етнічна свідомість* та *етнічний стереотип*.

Використана література:

1. *Бинович Л.Э., Гришин Н.Н.* Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
2. *Брыцина Е.В.* Этнолингвокультурологические основы диалектной фраземики Дона. Дисс. ... докт. филол. наук. – Волгоград, 2003. – 543 с.
3. *Дейк Т.А.* Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. *Ворокова Н.А.* Этнокультурная специфика идиоматики (на материале русского и кабардино-черкесского языков). Дисс. докт. филол. наук. – Нальчик, 2003. – 264 с.
5. *Гумбольдт В.* фон. Язык и философия культуры: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. А.В. Гулыш, Г.В. Ромишвили. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
6. *Жайворонок В.В.* Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень // Мовознавство. – К., 2001. – №5. – С. 48–63.
7. *Кобозева И.М.* Немец, англичанин, француз и русский: выявление стереотипов национальных характеров через анализ коннотаций этнонимов // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – М., 1995. – № 3. – С. 102–116.
8. *Кочерган М.П.* Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова. – Львів: Вища школа, 1989. – 184 с.
9. *Ларин Б.А.* Очерки по фразеологии // История русского языка и общее языкознание. – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
10. *Лепоринская Т.Н.* Этническое самосознание и этноним. – Пермь, 2002 [Электронный ресурс]: <http://diaghilev/perm.ru/confirence/s8/newpage6.htm>.
11. *Магіровська О.В.* Вторичная номинация концепта в современном английском языке: Дис. ... канд..

- філол. наук. – Красноярськ, 2001. – 180 с.
12. Мальцева Д.Г. Страноведение через фразеологизмы. – М.: Высшая школа, 1991. – 173 с.
 13. Садохин А.П. Этнология: Учеб. словарь: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по гуманитар. специальностям. – М.: Гардарики, 2002. – 206 с.
 14. Скворцов Н.Г. Проблемы этничности в социальной антропологии. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1995. – 128 с.
 15. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
 16. Трусов В.П., Филипов А.С. Этнические стереотипы // Этническая психология (этнические процессы и образ жизни людей). Сб. науч. тр. – М.: Ун-т дружбы народов им. П. Лумумбы, 1984. – С. 3–20.
 17. Adrian K. Zur Salzburger Volkskunde // Deutschösterreich. – Weimar, 1927. – S. 310.

Риженко С.С.

Донецкий национальный университет

СЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ПРОФЕСІЯ” В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Проблема відображення цілісної картини світу в свідомості людини стала однією з найважливіших проблем когнітивної лінгвістики. Ця картина містить “певний образ світу, який ніколи не є дзеркальним відображенням світу” [9, 60]; вона представляє собою певне бачення та конструювання світу згідно з логікою світорозуміння. Картина світу, яку можна назвати знанням про світ, лежить в основі індивідуальної та суспільної свідомості. Мова ж є спеціальною матеріальною формою, так званою мовною картиною світу, в якій закріплюються і реалізуються ці знання [6, 56].

Основою мовної картини світу є концепт. На сьогоднішній день існує велика кількість визначень цього поняття. На думку Р. М. Фрумкіної, найбільш вдале визначення концепту дає А. Вежбицька, яка розуміє під концептом об’єкт зі світу “Ідеальне”, який має ім’я та відображає культурно-зумовлене уявлення людини про світ “Дійсність” [13, 3]. Концепти як результати мисленнєвої діяльності завжди вербалізуються в мові. Але чи можна зробити повний опис та аналіз будь-якого концепту? Ми вважаємо, що ні, і у цьому повністю погоджуємось із позицією Ю. С. Степанова, який стверджує, що “ми можемо довести свій опис лише до певної межі, за якою лежить деяка духовна реальність, яка не описується, а лише переживається” [12, 13].

Як вже було зазначено вище, концепт є глобальною розумовою одиницею, яку можна дослідити лише крізь призму значень слів, адже слова вербалізують інформаційне наповнення концепту, хоча багато дослідників [1; 7; 8] визнають, що навіть мова нездатна передати повний зміст цього утворення.

Концепт *професія* не є винятком. З одного боку, цей концепт є універсальним, загальнолюдським, адже праця, складовою частиною якої є професії як різновиди цієї діяльності є невід’ємною частиною людського буття. Цей концепт є загальнонаціональним, адже в кожній країні існує певне розуміння того, що таке професія, яку роль вона відіграє в житті та розвитку суспільства. З іншого боку, концепт *професія* є індивідуальним, адже кожна людина має своє відношення та емоційне ставлення до цього феномену. І наше завдання полягає саме в розкритті всіх граней цього концепту.

Об’єктом дослідження є концепт *професія* в англійській та українській мовах.

Предметом вивчення виступає семне наповнення концепту *професія* в англійській та українській мовах.